

onu evinde ziyaret eder, kendisiyle istişa-rede bulunur ve ona birtakım görevler tek-lif ederdi. Hatta oğlu Süleyman'ın sabah namazında cemaate devam etmediğini gö-rünce Şifâ'nın evine gitmiş ve bunun se-bebini sormuştu (*el-Muvattâ'*, "Şalâtü'l-ce-mâ'a", 7). Daha sonra Şifâ'nın da cemaate devam konusu üzerinde durduğu, bir ma-zereti sebebiyle cemaate katılmayan da-madı Şurahbîl b. Hasene'yi azarladığı zik-redilmiştir (İbn Hacer, *el-İşâbe*, VII, 729). Bir defasında Şifâ yolda ağır ağır yürüyüp yavaş sesle konuşan adamların kim oldu-ğunu sormuş, onların zühd sahibi kimse-ler olduğunu öğrenince, kendisi de âbid ve zâhid olan Ömer'in sesini duyuracak şe-kilde konuştuğunu ve hızlı hızlı yürüdüğü-nü hatırlatarak onları uyarıyordu (İbn Sa'd, III, 290). Şifâ'nın Hz. Ömer (bir rivayete gö-re Resûl-i Ekrem) tarafından kadınların de-vam ettiği Medine pazarına esnafı denet-lemekle görevlendirildiği nakledilir (Ket-tânî, I, 195, 449). Onun "emîrül-mü'minîn" unvanının Hz. Ömer için ilk defa nasıl kul-lanıldığını rivayet etmesi (Taberânî, I, 64) devlet işlerine de ilgi duyduğunu göster-mektedir. Akıllı, bilgili, görgü sahibi ve be-cerikli bir hanım olan Şifâ, Hz. Ömer'in hilâ-feti döneminde Medine'de vefat etti. Kay-naklarda Hafsa'ya yazıyı ve rukyeyi öğret-mekle görevlendirilmesi, en faziletli amel-ler, yağmur duası, haccın fazileti, cemaat-le namazın önemi ve kadınların mescidde cemaatle namaza katılmaları gibi konu-larda Şifâ bint Abdullah'tan nakledilen on iki rivayet yer almaktadır (İbn Hazm, s. 149). Resûl-i Ekrem'e ve Hz. Ömer'e da-yanan bu rivayetler oğlu Süleyman b. Ebû Hasme, torunları Ebû Bekir ile Osman b. Süleyman, Hafsa, Ebû Seleme b. Abdur-rahman ve hizmetçisi Ebû İshak tarafın-dan nakledilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 290; VIII, 268; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire, ts. (Dârü'l-mârif), s. 368; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdül-mecîd es-Selefi), Beyrut 1405/1985, I, 64; XXIV, 312-317; İbn Hazm, *Esmâ'ü's-şahâbeti'r-ruvât* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 149; İbn Abdülber, *el-İstifâb* (Bicâvî), IV, 1868-1870; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 162-163; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 727-729; a.mlf., *Teh-zîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1404/1984, XII, 457; Meh-met Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ* (haz. Bedreddin Çe-tiner), İstanbul 1982, I, 400; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, II, 300-301; M. Said Mübeyyaz, *Meusû'atü hayâtü's-şahâbiyyât*, İdlîb-Suriye 1410/1990, s. 487-488; Ahmed Hafîl Cum'a, *Nisâ' min 'aşri'n-nübüvve*, Beyrut 1412/1992, I, 231-240; M. Ab-dülhay el-Kettânî, *Hiz. Peygamber'in Yönetimi: et-Terâtibu'l-idâriyye* (trc. Ahmet Özel), İstanbul 2003, I, 188, 195, 449; Cengiz Kalek, "Hisbe", *DîA*, XVIII, 135.

AYNUR URALER

ŞİFÂHÂNE

(bk. BÎMÂRİSTAN).

ŞİFÂ'U'L-GALİL

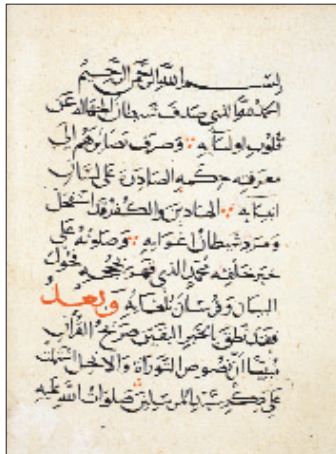
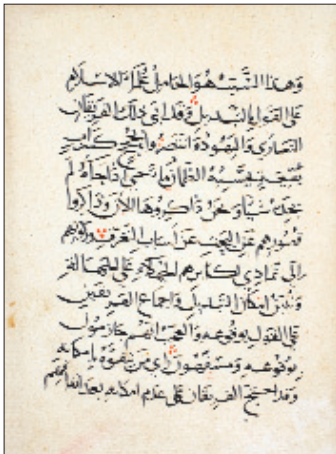
(شفاء الغليل)

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin
(ö. 478/1085)
Tevrat ve İncil'in
tahrifine dair risâlesi.

Tam adı *Şifâ'ü'l-galîl fi beyâni mâ va-ka'a fi't-Tevrât ve'l-İncil mine't-tebdîl* şeklinde yazma nüshaların başında mü-ellifin ismiyle birlikte kaydedilmiş (Sü-leymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2246, vr. 55^a; nr. 2247/2), sonunda ise müstensihe ait bir kısaltma olduğu tahmin edilen *Şifâ'ü'l-galîl fi beyâni vuqu'ü't-tebdîl* ismi ya-zılmıştır (nr. 2246, vr. 71^a; nr. 2247, vr. 107^a). Müellif kitabın adını doğrudan zikretme-

mişse de metinde "şifâ' li'l-galîl" terkiibi yer almaktadır (s. 7, 41). Brockelmann, nüsha-ların bulunduğu mecmuaların kapak say-fasındaki kayıtlar sebebiyle eseri Gazzâ-lî'nin zaten kendisine nisbeti tartışmalı olan *er-Reddül-cemîl*'i zannetmiş (*GAL Suppl.*, I, 747), sonraki kayıtlarında ise doğrusunu yazmıştır (*a.g.e.*, I, 673). Cü-veynî ve eserlerinden bahseden kaynak-larda kitabın adına rastlanmamaktadır. Büyük Selçuklu Veziri Amîdülmülk el-Kün-dürî'nin Eş'arîliğe karşı baskıcı tutumu yü-zünden Nişâbur'u terk ederek (445/1053) bir süre Bağdat'ta ikamet eden Cüveynî'nin, bölgenin ileri gelen âlimleriyle ilmî soh-betlerde bulunmasının yanı sıra orada ya-şayan yahudi ve hıristiyan din adamları ile İslâm âlimleri arasındaki tartışmalara da ilgi duyduğu ve bu eseri muhtemelen o dönemde kaleme aldığı belirtilmektedir (Allard, s. 10-11; Gaudel, I, 120).

Risâlenin muhtevasını bir mukaddime-den sonra iki bölüm halinde ele almak mümkündür. Mukaddimede Tevrat ve İncil metinlerinin tahrifi (tebdil) meselesi, her iki metinde Hz. Peygamber'den bahsedildiği Kur'an-ı Kerim'de açıkça bildirilmesine rağmen (el-A'râf 7/157; es-Saf 61/6) yahudi ve hıristiyanların bunu inkâr ettikle-ri, ayrıca onların birbirlerini kutsal metin-lerini tahrif etmekle suçladıkları halde İslâm âlimlerince ileri sürülen tahrif olayını kabul etmedikleri belirtilmektedir. Hz. Muhammed'in nübüvvetinin önceki kutsal metinlerde müjdelenmesi ve Kitâb-ı Mu-kaddes'in tahrifi meselesine Cüveynî sade-ce değinmekle yetinmiş, Kitâb-ı Mukad-des'in tahrifini metnin kayda geçirilmesi tarihi ve muhtevasıyla ilgili olarak yaptığı mukayeselerle ispat etmeye çalışmıştır. Cüveynî eserin birinci bölümünde, Bâbil Kralı Buhtunnasr (Nebukadnezar) tarafın-dan Süleyman Mâbedî'nin yıkılıp İsrâiloğul-larından çoğunluğu âlim olan Yehuda halkının Bâbil'e sürgün edilmesi döneminde (m.ö. 586-538) ellerindeki kutsal metinle-rin kaybolduğunu ve sürgünden sonra Tev-rat'ın yazıcı Ezra tarafından yeniden ya-zıldığını belirtir. Ayrıca hıristiyanların, el-lerindeki Tevrat metinlerinin İsâ Mesih'in gelişini müjdelediği, fakat yahudilerin bu-nu inkâr etmek için kendi metinlerini de-ğiştirdikleri şeklindeki iddialarını kayde-der. Ardından yahudilerin, Mesih'in gelişine dair haberleri Hz. İsâ'nın yaşadığı za-man olan insanlığın yedinci dönemine denk gelecek şekilde hıristiyanlar tarafından Tev-rat metinlerine eklendiği yönündeki iddi-alarını zikreder ve her iki tarafın birbirini tahrifle suçlamasının kendi tezini doğru-

Şifâ'ü'l-galîl
fi beyâni
mâ vaka'a
fi't-Tevrât
ve'l-İncil'in
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya,
nr. 2247/2)

ladığına dikkat çeker. Cüveynî'nin üzerinde durduğu diğer bir husus, yahudi (İbrâ-nîce metin) ve hıristiyanların (Grekçe Yetmişler tercümesi) ellerinde bulunan metinler arasında özellikle Tekvîn kitabında yer alan (5/3-32; 11/10-26), Hz. Âdem'in çocuklarından Patriyarklar'a kadarki dönemde yaşayan önemli şahsiyetlerin soy kütükleri ve yaşlarıyla ilgili çelişik bilgilerdir. Cüveynî, Sâmîrîler'in Tevrat metninde de farklılıkların bulunduğunu ifade eder.

Eserin ikinci bölümünde İncil'in tahrifi meselesini ele alan Cüveynî, İncil yazarlarının, metinlerini Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden sonra farklı zamanlarda kaleme aldıklarını bizzat kendilerinin ifade ettiklerini belirttikten sonra onların naklettikleri bilgileri koruma hususunda hassas davranmamaları yüzünden zamanla başka değişikliklerin de meydana geldiğini kaydeder. İnciller arasındaki farklılık ve çelişikler üzerinde durarak Hz. İsa'nın soy kütüğünün İnciller'de hatalı ve birbirinden farklı biçimde yazıldığını söyler (Mat-ta, 1/1-17; Luka, 3/23-38). Rûhulkudûs'un ilhamıyla kaleme alındığına inanılan metinlerdeki bu tür problemlerin varlığı onların güvenilirliğini ortadan kaldıracak niteliktedir. Cüveynî ayrıca İncil müfessirlerinin, Hz. İsa'nın ataları için eş anlamlı isimlerin kullanılması dolayısıyla soy kütüğü kayıtlarında hatalar oluştuğu şeklindeki açıklamalarını da ikna edici bulmaz. Hz. İsa'nın Petrus'a söylediği, "Horoz iki defa ötmeden sen beni üç defa inkâr edeceksin" şeklindeki sözleriyle muhakeme edilmek üzere yakalanacağı geceyi haber vermesi (krş. Matta, 27/75; Luka, 22/34, 54-60; Yuhanna, 13, 38), havârileriyle beraber Kudûs'e yaklaştıklarında havâriyelerden ikisini gönderip onlardan binek getirmelerini istemesi (krş. Matta, 21/1-7; Markos, 11/1-5), çarmlıha gerilmesi esnasında orada bulunan iki hırsızla İsa arasında bir konuşmanın geçmesi (krş. Matta, 27/39-40, 44; Luka, 23/39-43), çarmlıha gerildiğinde mâbedin perdesinin yukarıdan aşağı kadar ikiye ayrılması (Markos, 15/38; Luka, 13, 45), Mat-ta'nın ifadesiyle "yerin sarsılıp kayaların yarılması, kabirlerin açılıp uykuda olan nice mukaddeslerin cesetlerinin kıyam etmesi" (27/51-53) gibi olayların İnciller'de ek-sik veya çelişik olarak kaydedildiğine dikkat çeker. Kitabın sonunda Cüveynî tarihî bilgiler yanında Tevrat ve İncil metinleri incelendiğinde dalgınlık, unutmama veya metnin gereği gibi muhafaza edilememesi şeklinde de olsa bu metinlerde tahrifin gerçekleştiğini tekrar vurgulamaktadır.

İslâm âlimleri arasında, Ehl-i kitabın kutsal metinlerinde yorum ve tercümeden kaynaklanan mânaya yönelik tahrifin gerçekleştiğini kabul edenlerin bulunduğu belirtile de bu konudaki yaygın kabul tahrifin metinlerde gerçekleştiği yönündedir (Adang, s. 223-224; *El²* [İng.], X, 111-112). Tahrif meselesi Ehl-i kitabı karşı yazılan reddiyelerde daha önce ele alınmış olmakla birlikte problemi sistematik biçimde ilk defa İbn Hazm ortaya koymuştur. İbn Hazm yahudilerin elindeki Tevrat ile Sâmîrîler'in Tevrat'ının farklı olduğunu, Hz. Mûsâ'dan çok sonra Tevrat'ın Ezra tarafından yeniden kaleme alındığını belirterek tahrifi Tevrat'tan aldığı metinlerle ortaya koymaya çalışmış (*el-Faşl*, I, 201-285), Tevrat ve İncil metinleri yanında Ahd-i Cedîd metinleri arasındaki çelişiklere işaret edip bunların asıllarının korunmadığını ifade etmiştir (*a.g.e.*, II, 213-217). Cüveynî'nin *Şifâ'ü'l-galîl*'i ise Hz. Muhammed'in nübüvetinin önceki kutsal metinlerde haber verildiği gerçeğinden hareketle sadece Tevrat ve İncil metinlerinin tahrifi meselesinin ele alındığı ilk reddiyedir. Sistematik bir muhtevaya sahip bulunan eserde Cüveynî tezini metinlerin tarihiyle ilgili bilgiler yanında bunların iç tutarlılığı, nüshalar / kitaplar arasındaki farklılık ve çelişiklerden hareketle ispat etme yoluna gitmiştir. Onun üslûbunun İbn Hazm'inki kadar sert olmadığı, sadece mantıkî doğruluğu hedeflediği belirtilmektedir (Gaudel, I, 121).

Cüveynî'ye yahudi ve hıristiyan kutsal metinlerine İslâm'ın vahiy anlayışıyla yaklaştığı, nüshalar arasındaki farkları tahrif sebebi olarak kullandığı, özellikle çeşitli İncil metinlerindeki farklılıkların izahını mümkün kılan, Hıristiyanlık'taki Tanrı'nın vahyedilmiş mesajı ile kutsal ruhun ilhamıyla kaleme alınan metinler arasında bir ayırımı gitmediği şeklinde eleştiriler yöneltilmiştir (*a.g.e.*, I, 122). Ancak Cüveynî vahiy veya ilham kaynaklı olduğu kabul edilen metinleri iç âhenk ve mantıkî tutarlılık açısından ele almaktadır. Nitekim son dönemde hıristiyanların Kitâb-ı Mukaddes'e uyguladıkları metin tenkidi çalışmalarının İslâm âlimleri tarafından tahrif tezlerini desteklemek için kullanıldığına dikkat çekilmektedir (*El²* [İng.], X, 111-112). Bilinen iki nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan eseri Michel Allard Fransızca'ya çevirerek yayımlamış (*Textes apolo-gétiques de Ğuwainî* içinde, Beyrouht 1968, s. 38-83), Ahmed Hicâzî es-Sekkâ da bir nüshasını (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr.

2247) esas alarak eseri neşretmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İmâm'ül-Haremeyn el-Cüveynî, *Şifâ'ü'l-galîl* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1399/1979; İbn Hazm, *el-Faşl*, I, 201-285; II, 213-217; M. Allard, *Textes apolo-gétiques de Ğuwainî*, Beyrouth 1968; C. Adang, *Muslim Writers on Judaism and the Hebrew Bible: From Ibn Rabban to Ibn Hazm*, Leiden 1996, s. 223-224; J. M. Gaudel, *Encounter and Clashes: Islam and Christianity in History*, Rome 2000, I, 120-122; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 673, 747; Hava Lazarus-Yafeh, "Tahrîf", *El²* (İng.), X, 111-112.

RAMAZAN BİÇER

ŞİFÂ'Ü'L-GALÎL

(شفاء الغليل)

Gazzâlî'nin
(ö. 505/1111)

illet nazariyesine dair
fıkıh usulü eseri.

Tam adı *Şifâ'ü'l-galîl fî beyâni's-şebah ve'l-muħîl ve mesâliki't-ta'lıl* olan eser fıkıhî kıyasın en temel konusunu teşkil eden illet nazariyesine tahsis edilmiştir. Kaynaklarda Bâkullânî'nin *el-Adhikâm ve'l-'ilel* adlı bir eserinden söz edilirse de muhtevasının fıkıh usulüyle sınırlı olup olmadığı bilinmediğinden *Şifâ'ü'l-galîl*, illet nazariyesini müstakim şekilde işlemesi yönüyle fıkıh usulü tarihinde benzersiz bir yere sahiptir. Eserin yazılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte *el-Menħûl*'den sonra ve *el-Müstaşfâ*'dan önce kaleme alındığı kesindir. Gazzâlî bu kitabını, hocası Cüveynî'nin yöntemine göre yazılan eserlerde eksik ve yetersiz işlenen, fakat münazaralarda kendisine ihtiyaç duyulan kıyas konularını açıklığa kavuşturma ve özellikle ilim çevrelerinde Hanefî fakihî Debûsî'nin eserlerinden gelişigüzel yapılagelen nakilleri inceleyip tartışma amacıyla kaleme aldığını belirtir (*Şifâ'ü'l-galîl*, s. 8-9, 16, 207). Bu konudaki ifadelerinden müellifin, eserini Bağdat'taki müderrislik vazifesine başlamadan önce Nişâbur'da kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Gazzâlî eserini telif ederken ilim çevrelerinde süregelen tartışmaların yanı sıra çok sayıda yazılı kaynaktan yararlanmış olmakla birlikte *Şifâ'ü'l-galîl* üzerinde üç eserin etkisi açıkça görülür. Bunlardan ilki Cüveynî'nin *el-Burhân*'ı olup Gazzâlî burada yer alan maslahatla ilgili görüşleri esas alıp geliştirmiştir; konusu bakımından bu iki eser arasındaki süreklilik bellidir. İkinci eser, başta tenbih ve ima metoduyla ilgili kısımlar olmak üzere illeti tesbit metotları konusunda bazı görüşlerini